

A KELETRŐL NYUGATRA IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ JELLEGZETESSÉGEI AZ EURÓPAI MIGRÁCIÓS RENDSZER ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN: A MIGRÁCIÓ KONTROLLJÁNAK LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI¹

IRINA MOLODIKOVA²

Bevezetés

Az európai migrációs folyamatokat több tényező is befolyásolja, de ezek és az általuk játszott szerep változnak. A 20. és 21. század fordulóján a migrációs áramlatokat az EU és a FÁK (Független Államok Közössége) migrációs rendszerei és ezek kölcsönhatása alakítják: az EU a „régii tagállamokkal” mint maggal és a FÁK Oroszországgal a központjában.

A Szovjetunió széthullása után a különböző szocialista köztársaságok közötti migrációs rendszerek fokozatosan leépültek a '90-es évek folyamán. Egyes szovjet tagköztársaságok az EU tagjai lettek (a balti államok), másoknak nagyon sajátos kapcsolatai vannak Oroszországgal (amilyen például Grúziának volt 2008-ig), míg egyes köztársaságok még ma is bizonyos fajta uniót képeznek (ez a FÁK). A poszt-szovjet térségben a legtöbb állam számára továbbra is Oroszország a vonzasközpont. A volt Szovjetunió népességmozgásainak 80%-a zajlik a FÁK határain belül, a FÁK nemzetközi migránsainak körülbelül 50%-a pedig Oroszországba vándorol.

A szocializmus időszakában a közép-európai országok a Szovjetuniónál nagyobb szabadságot élveztek. Lényegében egy ütközőzónát képeztek Európa keleti és nyugati része között. A szocializmus összeomlása és a vasfüggöny megszűnése után sok közép- és kelet-európai ország továbbra is a tranzitfolyosó szerepét játssza, annak ellenére, hogy már az EU tagjai (Molodikova 2007).

¹ Ezt a tanulmányt a 2008. június 27-én Budapesten tartott Szociológiai Világkongresszuson ismertették a „Globalizáció és migráció Kelet-Európában” („Globalization and migration in Eastern Europe”) szekcióban. A cikk ennek az előadásnak a szerkesztett változata. Angol nyelven megjelent a Demográfia, 2008. Vol. 51. No. 5. English Edition számában, 5–35.

² Irina Molodikova a Közép-Európai Egyetem (KEE / CEU) Klímaváltozás és Biztonság Központja Migráció és Biztonság Programjának az igazgatója. (Angolul: Migration and Security Program, Center for Climate Change and Security, Central European University, Budapest.) Email: Molodiko@ceu.hu

Az EU tagországai között is nagy különbségek vannak a migráció mintáit (típusait, jellegzetességeit) és kontrollját illetően. Az EU-ban a migráció kontrolljának rendszerei jelentősen különböznek országonként a migránsok ellenőrzése és regisztrációja, a vízumkövetelmények és a szomszédos országokkal való kapcsolatok tekintetében.

Ebben a tanulmányban a FÁK migrációs rendszerét elemezzük az EU migrációs rendszerével való kapcsolatában és a fő migrációs áramlatainak irányai és összetétele tekintetében. Ennek az elemzésnek a segítségével értékeljük a FÁK és az EU országai közötti kelet-nyugati migráció kontrolljának lehetőségeit és határait.

A szovjet rendszer felbomlása óta a migráció érzékeny barométerként szoros kapcsolatban volt Európa átalakulási folyamataival. A FÁK migrációs rendszerének vonzásközpontja Oroszország, és a FÁK országok migrációs folyamatainak jellege, változásai szorosan kapcsolódnak az Oroszország és más FÁK országok között érvényesülő migrációs politikákhoz és befolyásolják az EU felé történő migrációs áramlásokat. A FÁK és az EU országai közötti migrációs áramlásoknak van néhány sajátossága:

- A FÁK és az EU országok közötti demográfiai és társadalmi-gazdasági különbségek azon migrációs folyamatok fontos hatótényezői, amelyek segítik a küldő és befogadó országokat fejlődési problémáik kezelésében.
- A FÁK rendszere fő migrációs áramlatainak idővel megváltozott az iránya. Az elmúlt években a migránsokat vonzó különböző központok tűntek fel a FÁK országok között. Az egyik ilyen Oroszország, de Ukrajna és Kazahsztán is ezek közé tartozik. Ezen országok fejlődése megváltoztatja a migrációs rendszerben elfoglalt helyüket, és a migrációs áramlatok sokszínűbbé válnak, amikor új gazdasági vonzáskörzetek jelennek meg.
- A migrációs folyamatok új etnikai diaszpórákat hoztak létre mind a FÁK-on, mind az EU-n belül. Ezek a nemzetközi migrációs politika fontos alanyaivá váltak a küldő és a befogadó országokban egyaránt. A cirkuláris, oda-vissza migráció főként a FÁK és az EU határán levő országokban játszik fontos szerepet a helyi fejlődésben, az egyazon etnikumon belüli kapcsolatok terén és a migráció kontrolljának alakulását illetően.
- A FÁK és az EU határán keresztül folyamatosan zajlik a tranzitmigráció. A – főként illegális – migrációs áramlat útvonalai és etnikai összetétele változtak az évek során, ezért a FÁK országok migrációs politikája a transzmigrációt csak korlátozottan tudja kezelni.

- Az informális (szürke és fekete) gazdaság és a hivatalos intézmények korrupciója még problémásabbá teszi a FÁK országok számára a migráció kontrollját.

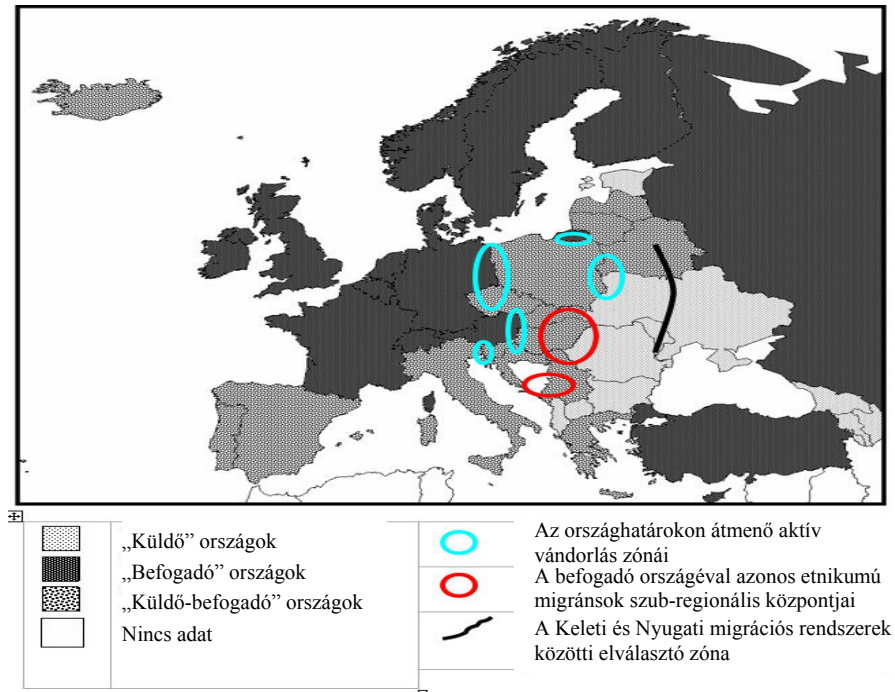
Ez a tanulmány áttekintést nyújt a FÁK migrációs rendszere fő migrációs trendjeiről az EU migrációjával és migrációs rendszerével összefüggésben és megkísérli kifejteni a FÁK migrációs rendszere fejlődésének a sajátosságait.

A migrációs rendszerek elmélete és a migrációs áramlatok európai modelljei

Massey és társai (1998) szerint bizonyos földrajzi területek, övezetek nemzetközi munkapiacait migrációs rendszereknek nevezzük. Ezek alapját különböző egyezmények és kereskedelmi szerződések képezik. Ugyanezen szerzők szerint „*ott lehetségesek multipoláris rendszerek, ahol befogadó országok egy csoportjába érkeznek migránsok kibocsátó országok olyan csoportjaiból, ahol bizonyos kibocsátó országok több ilyen csoportba is beletartoznak*”. Azt is állítják, hogy „*egy-egy ország több migrációs rendszerbe is besorolható lehet, de ez gyakoribb a kibocsátó, mint a befogadó országok között. ... Társadalmi változások, gazdasági fellendülés vagy hanyatlás, politikai válságok azok a tényezők, amelyek hatására az egyes országok részévé válnak egy migrációs rendszernek vagy éppen kiválnak abból.*” (Massey et al. 1993. 454).

Egyes szerzők szerint országok egy ilyen rendszerének viszonylag nagy mértékű és állandó, stabil információcserével kell járnia (Massey et al. 1998. 61), másrészt a migránsok különböző típusai (turisták, diákok, munkavállalók stb.) is az áruk, tőke és gondolatok áramlatait hozzák létre. Gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok támogatják az ilyen rendszert (Fawcett, J. – F. Arnold 1987; Gurak – Caces 1992; Massey 1998). Az e kérdéssel foglalkozó tudósok véleménye az is, hogy az emberek, áruk és tőke áramlása intenzívebb kell legyen egy migrációs rendszeren belül, mint olyan országok között, amelyek nem tartoznak a rendszerbe. Az európai migrációs rendszer elemzése során a tudósok olyan összekapcsoló tényezőket látnak, mint (1) a migrációs politikáik egységessége, (2) a közöttük levő szoros gazdasági és politikai kapcsolatok, (3) gazdasági fejlettségük megközelítően azonos szintje és (4) azonos kulturális hátterük, (5) földrajzi közelségük és (6) a közös migrációs minta (Massey 1998).

Ilyen alrendszerek egymással közös határán különleges feltételek érvényesülnek, mivel az embereknek egyformán lehetőségük van mindkét rendszerben való részvételre. Esetünkben világos, hogy vannak nyitott csatornák az EU és a FÁK rendszereinek bizonyos részei között. A migráció kontrollja során főként ezeket a csatornákat kell figyelembe venni, mert ezek elősegítik az emberek, áruk és tőke szabad áramlását (1. térkép).

1. térkép Az európai országok típusai a migrációs mintázatok szempontjából 2006-ban

Map 1 A typology of European countries concerning migration patterns in 2006

Az EU határán elhelyezkedő, nem EU tagállamokkal közös határú EU tag-országok migrációs politikáinak különbségei támogatják a helyi alrendszerek létezését. Húsz éve csak 4 ilyen alrendszert mutatott ki Zlotnik (1992), nevezetesen a félperiférikus mediterrán, skandináv és brit-ír rendszert az európai fő rendszer mellett. Massey szerint 1980 és 1990 között hat, kiterjedt migrációs áramlatokat jelentő magzóna létezett az európai migrációs rendszerben. A mobilitás újabb formái miatt feltételezhetjük, hogy azóta az interakciós területek száma növekedett, és a migrációs áramlatok irányait és összetételüket tekintve bonyolultabbá válhattak (Düvell – Molodikova 2009).

A Szovjetunió összeomlása nem rombolta szét a FÁK országok migrációs rendszerét, amely aktív kapcsolatokat alakított ki az európai rendszerrel. A FÁK országok migrációs rendszerének definíciója (Tishkov et al. 2005) vagy

Irina Ivakhnuk szerint (2009) az eurázsiai migrációs rendszeré a következő: „olyan országok csoportja alkotja, amelyeket történelmi, kulturális, gazdasági, demográfiai és politikai kapcsolatok kötnek össze, a küldő és befogadó országok strukturális átalakulásához vezet, kitermeli a migrációs folyamatokat és meghatározza azok irányát”.

Ez alátámasztja a különböző alrendszerek létezése lehetőségének és bizonyos országok más migrációs rendszerekkel való, többirányú kapcsolatainak a gondolatát. Az EU bővítése 2000 után új határövezetek kialakulásával járt, és a határok ellenőrzése érdekében jelentős lépések történtek egy megfelelő biztonsági rendszer kialakítására.

A Szovjetunió néhány korábbi tagállamának (Észtország, Litvánia, Lettország) az EU migrációs rendszerébe való integrálása jellemző fejleménye az EU és a FÁK rendszerei fejlődésének és kapcsolataiknak, amint jellemzi ezeket a keleti partnerség politikája is a szomszédos harmadik államokkal való együttműködést illetően.

Az EU tagállamai migrációs szabadságot élveznek, míg ugyanez a migrációs szabadság található meg a FÁK országainak rendszerében is. De az EU-tól eltérően ezen országok közül többnek a határai nyitottak a nem FÁK országok felé, és nem tudják kivédeni a tranzit-, a menekült és az illegális migránsok külső országokból érkező áradatát.

Az Európai Unió (EU) főként abban tér el a Független Államok Közösségétől (FÁK), hogy az EU-n belül erős integrációs folyamatok érvényesülnek, így a munka, árucikkek és szolgáltatások szabad áramlása, közös pénznem, közös jog, valamint közös politikák az EU és a csatlakozó országok életkörülményeinek egységesítése érdekében (Düvell – Molodikova 2009).

Ezt a közös politikát a következő fő célok elérése érdekében alakították: (1) a legális migráció hatékonyabb kezelése és a tagállamok közötti együttműködés javítása az illegális migráció csökkentése érdekében; (2) a menekültpolitika közös európai rendszerének kialakítása; (3) szakpolitikai megoldások a bevándorlók minél jobb integrálására; (4) migrációs ügyekben a harmadik országokkal való együttműködés javítása (Pratt 2009).

A FÁK országok rendszerét az integráció és dezintegráció trendjei egyaránt jellemzik (Zaionchkovskaya 2009). A FÁK rendszere hanyatlik, a volt szovjet tagállamok közötti különbségek nőnek. Bár Oroszországnak van egy vízummentes övezete, a munkavállalást és ottlakást még mindig adminisztratív eszközökkel kontrollálják. Azt láthatjuk, hogy Oroszország és a FÁK nemzetközi és migrációs politikája tele van ellentmondásokkal. Ennek eredményeként az egyik FÁK tagállamból a másikba való gazdasági célú ki- és bevándorlás gyakran szabálytalan (Düvell – Molodikova 2009).

A FÁK migrációs rendszere és migrációs kontrollja

A FÁK országok állampolgárainak életében kétségtelenül jelentős szerepet játszik a nemzetközi vándorlás. Oroszország, a fő célország migrációs politikájának átalakításaival alapvetően befolyásolja emberek millióinak a sorsát a posztszovjet területeken. Oroszország nyilvánította magát a Szovjetunió utódjának annak felbomlása után, és igyekezett visszanyerni befolyását a volt szovjet területeken.

A FÁK migrációs rendszerét a volt szovjet tagállamok közös vízummentes övezete³ támogatta, amelyet a Biskeki Egyezmény vezetett be 1994-ben (Mukomel 2005). Oroszország vonzereje a migránsok számára egy egész sor vele összekapcsoló tényezőnek köszönhető. A rokon kapcsalatok, az Oroszországban létező etnikai diaszpórák, a közös kommunikációs nyelv (az orosz), a komplementer munkapiacok, az egymáshoz kapcsolódó közlekedési rendszerek és a hasonló oktatási rendszerek mind fontos szerepet játszottak a migrációs rendszer fenntartásában (1. tábla).

³ Jelenleg Oroszországnak a 15 volt szovjet tagköztársaságból 5-tel van közös vízumrendszere: a balti államokkal (Litvánia, Észtország és Lettország), Grúziával, valamint Türkmenisztánnal, mely nem tagja a FÁK-nak.

*1. Összekötő és elválasztó tényezők a FÁK országok migrációs rendszerében
Binding and dividing factors in the migration system of CIS countries*

Összekötő tényezők	Elválasztó tényezők
Közös határok és vízummentes övezet 10 FÁK tagállamban	A FÁK tagországok dezintegrációs folyamatai
A fő migrációs áramlások a FÁK régiójában zajlanak (több mint 80%-ban)	Bonyolult történelmi örökségek
A régió belüli migráció alapját gyakran családi és kulturális kapcsolatok és társas kapcsolatok hálózata jelenti	Egyenlőtlen kezdőfeltételek
A szovjet időszaktól örökölt közlekedési és kommunikációs rendszerek	Eltérések a határátlépés megengedése, jogi kezelése terén
Közös kommunikációs nyelv (orosz)	Eltérések az egyes tagállamok politikai és geopolitikai helyzeteiben
Hasonló oktatási rendszerek	A tagországok anyanyelvét és kultúráját támogató nemzeti politikák
Különböző gazdasági és politikai szerződések, egyezmények a FÁK tagállamai között	A tagállamok politikái nem egységesek – egyesek Oroszország felé, mások az EU felé orientálódnak
Közös történelmi emlékek	Politikai játszmák keretében Oroszország válik bűnbakká a szovjet múltat illetően
Vízummentes övezet	Az egyes tagállamok féltik önállóságukat, szuverenitásukat
A munkapiacok keresleti és kínálati oldala demográfiai szempontból komplementer, jól összeegyeztethető	Több országban versengenek egymással az érdekek az olcsó munkaerővel kapcsolatban
A diaszpórában élők és az etnikai kisebbségek kapcsolatai	A nemzeti elitek eltérő politikai érdekei
Földrajzi közelség	Egyes tagállamokban vízumkötelezettség bevezetése
Nagy munkapiaci igény az olcsó munkaerőre	Versengés az olcsó munkaerőért más FÁK tagállamokkal (pl. Kazahsztán) és nyugati országokkal

A Szovjetunió felbomlása után az új politikai elitek több kormányközi csoportot és bizottságot hoztak létre a migrációval foglalkozás céljából (FÁK migrációs tanácsa, vámügyi unió, a drokkereskedelem és bűnözés kontrollja, lásd 1.

tábla). Közvetlenül a Szovjetunió felbomlása után a FÁK kereteiben több olyan egyezményt írtak alá, melyek a munkavállalási célú migráció területén való együttműködésre és a gazdasági migránsok szociális védelmére vonatkoztak. 1992 óta több olyan hasonló, a FÁK tagállamai közötti egyezményt írtak alá, amelyek lehetővé tették a letelepedést az Oroszországba szovjet útlevéllel érkezőknek. Az ilyen útlevelek érvényesek maradtak, mivel Oroszország 2002-ig nem vezetett be új útlevelet.

2. A FÁK tagállamai közötti uniók és integrációs szervezetek⁴
The unions and organizations of integration among CIS countries

Ország	CIS (FÁK) 1991	OTSC (KBESZ) 1992	EurAsEC 2000	Oroszország és Belorusz-szia (Fehérorosz ország) Uniója 1996	BSCO 1992 (1998)	SCO ⁵ 1996–1997	GUAM
Azerbajdzsán	X				X		X
Örményország	X	X			X		
Belorusszia	X	X	X	X			
Grúzia	(1)				X		X
Kazahsztán	X	X	X			X	
Kirgizisztán	X	X	X			X	
Moldova	X				X		X
Oroszország	X	X	X	X	X	X	
Tadzsikisztán	X	X	X			X	
Türkmenisztán	X						
Üzbegisztán	X	X	(2)			X	(2)
Ukrajna	X				X		X

(1) Grúzia kilépett a FÁK-ból 2008. augusztus 8-án, az Oroszország és Grúzia közötti háború után. Grúzia 2008. augusztus 18-án jelentette be ezt a lépést. Mindazonáltal Grúzia továbbra is résztvevője marad számos (mintegy 70) korábban kötött egyezménynek.

(2) 2008. december 12-én Üzbegisztán kérte tagságának átmeneti szüneteltetését.

Oroszország több uniót hozott létre a volt szovjet tagköztársaságok közötti kapcsolatok fenntartására. A legfontosabb közülük a volt szovjet államok kö-

⁴ <http://www.eurasianhome.org/xml/t/databases.xml?lang=ru&nic=databases> 2009. május 15.

⁵ Sanghaji Együttműködési Szervezet – SESZ (Shanghai Cooperation Organization – SCO): Kazahsztán, Kirgizisztán, Kína, Oroszország, Tadzsikisztán, Üzbegisztán. A Hosszú Távú Jószomszédsági, Barátsági és Együttműködési Egyezményt (Treaty on Long-term Good Neighborliness, Friendship and Cooperation) a kirgiz fővárosban, Biskekben írták alá a SESZ (SCO) csúcstalálkozóján, 2001-ben.

zötti Független Államok Közössége (FÁK) Egyezménye (Treaty of Commonwealth of Independent States – CIS), melyet 1991. december 8-án írtak alá. Az egyezményben részt vevő tagok között szabadon léphetik át a határt, a határok és határőrizet közös rendszert alkot, és együttműködnek a nemzetközi bűnözés, drogereskedelem, pénzmosás és terrorizmus ellen. 2007-ben ezen országok aláírtak egy egyezményt a Belorussziában székelő Migrációs Szolgálatok Vezetői Tanácsának a létrehozásáról. Újabb egy olyan Egyezségokmányról (Convention) folyik a vita a tagállamok között, amely az egyesített munkapiacon a munkavállalási célból vándorlók és családjaik jogai-
val foglalkozna.

A FÁK-hoz hasonlóan fontos szervezet a biztonsági és katonai együttműködést célzó Közös Biztonság Egyezményének Szervezete – KBESZ (Organization on Treaty on Common Security – OTCS), melyet 1992-ben hoztak létre. Ez a szervezet Oroszország kezdeményezésére és támogatásával jött létre a NATO ellensúlyozása céljából.

Ugyancsak ebben az országcsoportban jött létre 1995-ben több állam között vámunió Eurázsiai Gazdasági Közösség Közös Gazdasági Zóna (Eurasian Economic Community Common Economic Zone) néven, melynek 2000-tól az EurAsEc betűszó lett a hivatalos elnevezése. A fő cél közös piac és közös gazdasági övezet létrehozása volt. 2007 áprilisában az EurAsEc Interparlamentáris Gyűlése koherens szociálpolitikát dolgozott ki a szervezet számára, és megvalósítandó lépéseket határozott meg a foglalkoztatás- és szociálpolitika területén, a munkavállalási célú migrációt és a társadalombiztosítást illetően, valamint az oktatásüggyel, egészségüggyel és kultúrával kapcsolatban. 2008 májusában a program megvalósításának elősegítése céljából létrehozták a Migrációs Politika Tanácsát – azt az EurAsEc Integrációs Bizottságának a felügyelete alá helyezve. Az a terv, hogy 2011 júliusáig Oroszország, Kazahsztán és Belorusszia befejezi az egységes vámterület kialakításának munkáját.

Az Európa nyugati felével⁶ való közös határ kontrolljának ügye (a kalinyingrádi terület és Karélia Autonóm Köztársaság esetében) készítette Oroszországot a Belorussziával való regionális unió (angol betűszóval, URIB) létrehozására 1996-ban. Ez biztosította Oroszország hozzáférését a nyugati határhoz. Ezt az Uniót mint konföderációt kiáltották ki, a közös pénz és közös alkotmány mégis mind a mai napig tárgyalások kérdése. Mindazonáltal a két állam polgárainak egyenlő joga van ahhoz, hogy a két ország bármelyikében utazzon, lakjon, munkát vállaljon vagy szociális juttatásokban részesüljön, annak ellenére, hogy eltér a két ország útlevele, pénzneme és néhány további, a független államok esetében szokásos jellemzője is.

⁶ Európának a nem a volt Szovjetunió területéhez tartozó részét Oroszországban gyakran „Európa nyugati felének” tekintik (ford. megj.).

Van még két olyan szervezet, amelyben más tagállamok mellett Oroszország is részt vett: a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködési Szervezet⁷ – FGESZ (Black Sea Economic Cooperation Organization – BSEC) és a Sanghaji Együttműködési Szervezet⁸ – SESZ (Shanghai Cooperation Organization – SCO).

A Szervezet a Demokráciáért és Gazdasági Fejlődésért – SZDGF (Organization for Democracy and Economic Development – GUAM⁹) nevű csoportosulásnak Oroszország nem tagja. A résztvevő országok a maguk részéről egyoldalúan vízummentességet vezettek be az OECD országok állampolgárai számára. Ezt a szervezetet úgy tekinthetjük, mint kísérletet arra, hogy ellensúlyt képezzenek a FÁK tagsággal és Oroszország hegemoniájával szemben.

Küzdelem az illegális migráció ellen

Az illegális migrációt a fontos témák egyikeként kezelték, főként 2001. szeptember 11. óta. A FÁK tagországainak kötelessége a munkavállalási célú migráció szabályozása és az illegális migráció elleni küzdelem. Ebben a vonatkozásban a következő intézkedések történtek:

- Belorusszia, Kazahsztán, Oroszország és Ukrajna közös gazdasági övezetet hoztak létre (egy 2006-os döntéssel)
- a FÁK Együttműködési Egyezménye az illegális migráció elleni küzdeletről (1998. március 6-án)
- Közös Bizottság létrehozása az Együttműködési Egyezmény keretében (2004-ben)
- a KBESZ / OTSC akcióprogramja a közös biztonságért
- belügyminisztériumok együttműködése az országok közötti kétoldalú (bilaterális) és többoldalú (multilaterális) egyezmények keretében
- a FÁK tagállamai Vezetői Tanácsa által 2005-ben, Kazanyban elfogadott 2006–2008-as program a FÁK tagállamok együttműködéséről az illegális migráció elleni küzdelemben

⁷ Gyakorlatilag már 1992-ben – bár hivatalosan csak 1998-ban – jött létre, mint több állam közötti politikai és gazdasági kezdeményezés, melynek célja, hogy elősegítse az együttműködést és harmóniát a tagállamok között, biztosítsa a békét, stabilitást, prosperitást, bátorítva a baráti és jószomszédi viszonyokat a Fekete-tenger térségében. Jelenleg 26 tagállam vesz részt a FGESZ/BSEC működésében (lásd a <http://www.bsec-organizations.org/Pages/homepage.aspx> linken).

⁸ Több FÁK tagállam és Kína hozták létre.

⁹ A GUAM betűszó Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova nevének kezdőbetűiből állt össze.

Ezek az intézkedések biztosították a közös cselekvés szükséges kereteit. A belügyminisztériumoknak és a migrációs szolgálatok vezetőinek 2006. júniusi találkozásán kidolgozták az együttműködés fő irányait a következő területeken:

- a nemzeti törvényhozások harmonizációja a migráció területén való egységes megközelítés kialakítása érdekében;
- adatbázis létrehozása a külföldi állampolgárokról és állampolgárság nélküli személyekről;
- a FÁK tagállamai közötti, kétoldalú egyezmények kidolgozásának felgyorsítása az illegális migránsok kibocsátó ország általi visszafogadásáról.

Jelenleg csak Oroszországnak, Ukrajnának és Moldovának vannak ilyen egyezményei az EU-val, és ezek az országok mostanában dolgoznak ki kétoldalú egyezményeket egyes konkrét EU tagországokkal.

A FÁK szomszédsági politikája és a vízummentes övezetek létrehozása

A FÁK migrációs rendszerének alakítására és menedzselésére irányuló orosz törekvések Oroszország szomszédsági politikája területén is megmutatkoznak. Ez a politika a határokon átnyúló együttműködésen alapuló nemzetközi migrációs és gazdasági tevékenységet tett lehetővé a határ menti övezetek számára. Az ilyen tevékenység főleg Oroszország szibériai részén és Kazahsztánban jellemző, valamint egyes ezekkel szomszédos vidékeken (Omszk, Szemipalatyinszk és más városok) és az orosz-kínai határvidéken (Csita, Habarovszk és az orosz Tengermellék /"Primorszki kraj" – Habarovszk és Vlagyivosztok vidéke/). Az orosz migrációs politika keretében ezekben a régiókban egyszerűbben jutnak át a határokon az emberek, áruk és a gazdasági tevékenységek.

Ezen kívül Oroszország aktívan törekszik arra is, hogy a szomszédos országokkal közös vízummentes övezeteket hozzon létre, és hogy egyszerűsítse a vízumok rendszerét az EU-val kapcsolatban. 2008-ban engedélyezte a szabad határátlépést a balti országok állampolgársággal nem rendelkező lakosai¹⁰ számára. Ezek az emberek most már élvezik az Oroszországba és az EU-ba való utazás és ott történő munkavállalás lehetőségét. 2007–08-ban létrehozták a Nyugat-Balkán (volt Jugoszlávia) államainak többségével való általános együttműködést a vízummentes övezetek tekintetében. Még Horvátország is, amely közel jár az EU-csatlakozáshoz, 2009-től engedélyezte, hogy orosz ál-

¹⁰ Ezen a balti államok olyan orosz anyanyelvű lakosai értendők, akik etnikai hovatartozásuk miatt nem rendelkeznek állampolgársággal ezekben az országokban. Ehelyett olyan idegen útlevelelük van, amely lehetővé teszi az utazást Oroszországba és az EU-ba.

lampolgárok a nyári időszakban, turizmus céljából vízum nélkül is látogathassák. 2008 őszén Izrael is bevezetett egy kétoldalú egyezményt a vízummentességről, és hasonló egyezményei vannak Oroszországnak egyes latin-amerikai országokkal (például Argentínával és Kubával).

Az EU szomszédsági politikája

Az 1990-es évek kezdetét Európa nyugati fele számára a szocialista rendszer széthullása és „egy integrált és szabad Európa” álma jellemezte. Viszont a ’90-es évek közepétől az EU bővítésének folyamatával az a kérdés merült fel, hogy hogyan hozzák létre az EU-val szomszédos baráti országok körét anélkül, hogy megígérnék az EU tagságot. E probléma megoldására alakították ki az Európai Szomszédsági Politikát (ESZP/European Neighbourhood Policy – ENP). E politika célja az EU-val szomszédos régió fokozatos újjászervezése az „európai értékek és szabadságjogok” terjesztése céljából és a politikai biztonság elérése érdekében.

Az „Európa határok nélkül” és a „szabad és integrált Európa” szlogenjei két politikai megközelítést hoztak magukkal:

- a „többiek” az instabilitás és veszély forrásaként venni számításba
- az EU-val szomszédos területek olyan kezelése, hogy a legveszélyesebb országokat a lehető leginkább távol tartsák, más szóval, hogy Európa-erődöt hozzanak létre

Az ESZP/ENP migrációs politikája keretében eltérően kezelték Dél-, Észak- és Kelet-Európa határvidékét. Nehéz ennek a politikának a sikerét megítélni, mert míg a határok és dokumentumok ellenőrzése terén pozitív technikai változások történtek, az illegális migránsok áramlásával és a sikertelen illegális határátlépési kísérletekkel kapcsolatban már nem olyan lenyűgözők az eredmények. Ezt a helyzetet részben az EU-val szomszédos kevert népességű országok és az EU közötti etnikai kapcsolatok sajátosságai határozzák meg.

Az Európai Unió Alapokmánya (Constitution) a Határőrizetről, Menedékügyről és Bevándorlásról 2004-ben megfogalmazta a harmadik országokkal való együttműködés fontosságát az illegális migráció és az emberkereskedelem megelőzése terén. A Migráció Globális Megközelítése keretében hozták létre a Határügynökséget (FRONTEX), és az EU-nak volt még néhány más kezdeményezése is, amelyek tudósok kritikus figyelmét is felkeltették. Egyes szerzők szerint az EU hatalmaskodó geopolitikáját demonstrálja az, amikor Európát úgy definiálják, mint „az EU és az azzal szomszédos egyéb területek” (Christiansen – Jorgensen 2000).

Az Európai Unió biztonsági rendszerének fejlődése most a belső és külső kontroll egységesítését célozza és a tagállamok eltérő céljainak koordinációjára irányul. De a migráció kontrolljának hatékonysága országonként jelentős mértékben különbözik (Lahav – Guaridon 2006). Az EU arra törekszik, hogy „külsővé tegye” a határok kontrollját. Ez a törekvése egy olyan eurocentrikus megközelítésbe ágyazódik, mely szerint az EU migrációs politikájának döntően „baráti” együttműködésnek kell lennie harmadik országokkal egyrészt az illegális migráció megelőzése és az ellene való küzdelem céljából, másrészt azért, hogy ugyanakkor biztosítsa a migráció azt a munkaerőt, amire Európa előregedő népességű nyugati felének szüksége van.

Egyes tudósok szkeptikusak az ESZP/ENP politikájának hatékonyságát illetően, és azt állították, hogy főként a jogszabályok terén és az emberkereskedelem relatíve alacsony számú áldozatait illetően jelentett segítséget (utóbbiak száma az összes országot tekintve 2800 volt a 2002–2006-os időszakban). Az igazi probléma a menedékkérők, tranzit- és illegális migránsok koncentrációja a FÁK-nak az EU-val szomszédos területei nyugati határvidékén. Ráadásul az EU határa keletről könnyen átjárható, mert a helyi lakosság aktívan részt vesz abban az üzletben, amit az illegális migráció jelent, akár csak a korrumpált köztisztviselők (Malinovska 2009; Molodikova 2009).

Ebben az összefüggésben néhány szerző (pl. Billibar 2004. 219) úgy érvelt, hogy „nem lehet európai „identitás” a világ bármely más részével szemben, mert nem létezik abszolút határvonal Európa történelmi kulturális területe és az azzal szomszédos területek között”. Christopher Browning és Joenniemi Pertti (2008) elemezték azt, ahogyan az EU a vele kapcsolatban álló szomszédos országok földrajzi besorolását alakítja aszerint, hogy azoknak milyen szintű az „európaiságuk”, és elemezték az ESZP/ENP vitáinak eredményeit is az EU különböző geopolitikai stratégiáinak a kontextusában. A „baráti országok körével” való viszonyok alakulása a „hosszánk hasonulni kívánó kívülállók” álláspontjaitól is függ, vagyis attól, hogy mennyire fogadják el és tartják vitathatatlanak az EU normáit, értékeit és gyakorlatát (Browning és Pertti 2008. 545. old.). A migrációt illetően az EU birodalmi rendszere brüsszeli központjával arra törekszik, hogy kontrollálja a másik birodalmi modellt, a FÁK országokét, ahol Moszkva a központ.

Fejlemények az illegális migránsok visszafogadásának politikája terén

Az ESZP/ENP és az EU és Oroszország közötti együttműködés kereteiben Oroszország, Moldova és Ukrajna aláírt egy visszafogadási egyezményt az EU-val 2007-ben. Ezt 2008-ban ratifikálták bizonyos jogi bővítményekkel, változtatásokkal a „Külföldiekről” és a „Menekültekről” szóló jogszabályok terén. Egyszersmind változtatásokat vezettek be a migránsokat fogadó központok

tekintetében, a határőrizeti állomány képzésében. Javították a határőrizeti tevékenység ellenőrzését és az emberkereskedelem megelőzését. Ezen célokra az EU 3,6 milliárd eurót adott Ukrajnának a 2002–2007-es időszakban (European Commission, 2007).¹¹ A visszafogadási egyezmény hatékony megvalósításához egy hatékony információs rendszer létrehozására is szükség van, de ilyenrel egyik FÁK tagország sem rendelkezik, bár az Orosz Föderáció már elkezdte egy ilyen megvalósítását (FMS Jelentés, 2009).

2007 júniusában Ukrajnával is aláírtak egy visszafogadási egyezményt (melyet 2008-ban ratifikáltak), ami aggodalmakat keltett amiatt, hogy az ország az illegális migránsok „tárolóhelyévé” válik. Egy ilyen fenyegető lehetőség kétségtelenül fennáll. A visszafogadási egyezmény alkalmazásának hatékonysága azon múlik, hogy valamennyi kibocsátó országgal létrejön-e ilyen szerződések láncolata. Ukrajna számára az egyetlen pozitív eredmény az volt, hogy Lengyelország, Magyarország és Szlovákia aláírt egy kishatárátlépési egyezményt, amely lehetővé teszi, hogy az EU zóna határától legfeljebb 50 km-re lakó emberek mindkét irányban könnyen átléphetik a határt.

2008. január elsején az EU és Moldova közötti visszafogadási egyezmény is hatályba lépett. Moldova sem sikeres a határok kontrollját illetően, sem az illegális migránsokkal kapcsolatban, akiket a visszafogadási egyezmény szerint a területén lehet tartani. Az egyezmény megkívánja, hogy ezek a FÁK tagországok törődjenek a visszatért vagy illegális migránsokkal, de ezeknek az országoknak nincs elegendő kapacitása ezen feladatokra.

Az ESZP/ENP program keretében az EU több migrációval kapcsolatos projektet is próbált támogatni és megígérte, hogy egyszerűbbé teszi a vízum megszerzését a moldovaiaknak. Például 2007-ben az ottani magyar nagykövetség szervezésében 9 EU tagállam Közös Vízumkérelmi Központja nyílt meg Moldovában. A moldovai hatóságok együttműködnek FÁK tagállamokkal, így Oroszországgal és Ukrajnával is a munkavállalási célú migráció, az illegális migráció és az emberkereskedelem ellenőrzése terén.

Az etnikai határvidékek migrációja és munkavállalók oda-vissza áramlása a FÁK és az EU között

Egyes EU tagállamoknak megvannak a saját érdekei azon szomszédjaikat illetően, ahol saját etnikumaik élnek. Magyarország például a harmadik országban (főként Ukrajnában és Szerbiában) élő magyar nemzetiségűek támogatásá-

¹¹ Ezzel szemben az illegális migránsok fogva tartásának fedezésére szolgáló összegek csekélyek. Például 2003-ban Ukrajna napi 20 hrvnyát (kb. 2,5 USD-t) költött fejenként egy fogva tartott illegális migránusra. A körülmények szörnyűek voltak. Az elfogott illegális migránsok menedékjogért való folyamodásának bürokratikus eljárása közben gyakran a kérelmezők legalább 10%-a (a hatóságot megvesztegetve) „elpárolgott” (Malinovska, 2009).

nak politikáját folytatja. Magyarországon 2001-ben az országgyűlés elfogadott egy törvényt a külföldön élő magyarok különleges státusáról bizonyos szociális, gazdasági és kulturális jogokat illetően (Melegh 2001, 2002).

Ez az ukrajnai magyar nemzetiségű politikai pártok migrációhoz való hozzáállásának a megváltozásához vezetett. Például az ukrajnai magyar nemzetiségi pártok az ottani magyar nemzetiségűek körében (a fenti privilégiumokat biztosító) magyarigazolványokat és schengeni vízumokat osztogatnak, ezzel akarnak támogatókat szerezni a választásokon. „A mi családjaink nagyon egyszerűen szereztek meg a magyarigazolványt és a schengeni vízumot. Csak el kellett mennünk a magyar pártunk gyűlésére, és megígérvünk, hogy rájuk szavazunk.”¹²

Lengyelország is egyszerűbb vízumszabályozást vezetett be az orosz, ukrán és belorusz állampolgárok számára,¹³ a határain túl élő lengyel nemzetiségűek számára pedig lengyeligazolványt 2007-ben. Az utóbbiról szóló törvény 2008-ban lépett hatályba. Eszerint a – főként a FÁK tagállamaiban élő – lengyel nemzetiségűek ingyen kaphatnak olyan vízumot, amely hosszú távon érvényes és többszöri beutazásra jogosít Lengyelországba. Lengyelországban munkavállalási engedély nélkül munkát vállalhatnak, ingyenesen részesülhetnek közoktatásban és sürgősségi egészségügyi ellátásban. A vonatjegyek árából pedig 50% árengedményt kaphatnak.¹⁴

További lépés Traian Basescu román elnök deklarációja a moldovaiak számára román állampolgárság és román útlevél biztosításáról. Ez a deklaráció a 2009. áprilisi chisinaui ifjúsági zavargások után született, és közvetlenül utána már hosszú sorok álltak a postahivatalokban román útlevél igénylésének a beadásáért, annak ellenére, hogy Moldova lakosságának csak 2%-a támogatja a Romániával való egyesülés gondolatát (Mosnuaga 2009).

Egyes szakértők szerint már 100 ezer román, orosz vagy bolgár útlevél van moldovaiak birtokában (Mosnuaga 2007). Magyarország és Lengyelország részéről magyarigazolvány és lengyeligazolvány bevezetése, Ukrajna részéről speciális útlevelek a külföldön élő ukránoknak és az orosz parlamentben folyó viták a külföldön élő oroszok számára speciális nemzetiségi igazolvány bevezetéséről – mindezek igazi kihívások a migráció kontrollját illetően mind az EU, mind a FÁK tagországok számára.

¹² Idézet a szerző interjújából (azon interjúk egyikéből, melyeket 2009 márciusában és áprilisában készített).

¹³ Lengyelországban való legfeljebb 6 hónapnyi munkavállalás céljából.

¹⁴ Timofejev, Alekszej: Propuszk v Velikuju Poljsu. (Beutazási engedély Nagy-Lengyelországba.) 2008. május 14., Roszbalt.

<http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0333/gazeta010.php>

Népeségmozgások a FÁK rendszerében és az EU migrációs szabályozása

A Független Államok Közössége (FÁK) 11 poszt-szovjet országot egyesített, összesen 280 milliós népességgel. Ezen országok mind eltérnek egymástól földrajzi helyzetük, méretük, területük, népességük tekintetében, valamint szociális és gazdasági fejlettség tekintetében is (3. táblázat). Oroszország GNP-je például 12-szeresen is meghaladja egyes FÁK tagországokét. Ugyanakkor minden FÁK tagország, Oroszországot is beleértve a nyugat-európai országok gazdasági- és életszínvonala alatt van, de még a közép-európai országok többségéé alatt is (4. táblázat).

3. Ukrajna, Moldova, Belorusszia és Oroszország összehasonlítása az EU-27 országokkal néhány demográfiai mutató tekintetében
Comparison of Ukraine and Moldova Belarus and Russia to EU-27 concerning some demographic indices

	Moldova	Ukrajna	Belorusszia	Oroszország	EU-27
Népesség (2007), millió fő	3,6	46,5	9,7	142,2	493,3
2030-ra előrebecsült népesség, millió fő	3,2	38,9	8,6	124,2	509,1
Nettó migráció 1000 főre (2002–2006)	–1,0	–0,3	+4,1	+1,0	3,7
TTA/TFR (2006)	1,22	1,33	1,29	1,29	1,53
Születéskor várható átlagos élettartam, férfiak	64,6	62,3	62,8	60,4	74,6
Születéskor várható átlagos élettartam, nők	72,4	73,8	75,0	73,2	80,9
Idős népesség (65 év fölöttiek) aránya, %	10,3	16,4	14,6	14,0	17,0

Forrás: www.populationeurope.org

4. A FÁK és az EU – a kelet-nyugati migráció fő vonulatába illeszkedő – országainak néhány jellemzője
Several characteristics of the development of CIS countries and EU countries integrated into the East-West migration vector

Országok	Népesség, millió fő, 2007. január 1.	Városi népesség aránya, %	Népesség- előrebecslés 2025-re, millió fő	GNP/fő, USD, 2005
Németország	82,3	73,4	80,9	29 210
Olaszország	59,1	67,6	61,6	28 840
Spanyolország	44,4	76,7	52,1	25 820
Görögország	11,1	60,4	11,5	23 620
Cseh Köztársaság	10,2	73,5	10,5	20 140
Portugália	10,6	57,6	11,2	19 730
Magyarország	10,0	66,3	9,7	16 940
Oroszország	142,2	73,0	128,5	15 760
Észtország	1,3	69,4	1,2	15 420
Litvánia	3,3	66,6	3,1	14 220
Lengyelország	38,1	61,5	37,6	13 490
Lettország	2,2	68,0	2,0	13 480
Románia	21,5	53,7	20,4	8 940
Belorusszia	9,7	72,8	9,0	7 890
Kazahsztán	15,4	57,4	17,1	7 730
Ukrajna	46,5	67,8	41,6	6 720
Örményország	3,2	64,1	3,4	5 060
Grúzia	4,6 ³	52,3	4,1	3 270
Moldova	3,9 ²	41,3	3,7	2 150
Üzbegisztán	26,7	36,0	32,9	2 020
Kirgizisztán	5,2	34,8	6,6	1 870
Tadzsikisztán	7,1	26,3	9,4	1 260
Türkmenisztán	6,7 ⁴	47,4	6,6 ⁸	876

Források:

¹ FÁK statisztikák a nemzeti adatok alapján.

² Ország egészében (Moldova Transznisztríával együtt), FÁK statisztikai becslések.

³ 2006. január 1., FÁK statisztikai becslések.

⁴ Népesség 2006. január 1-jén.

⁵ FÁK statisztikák.

⁶ The Demographic Yearbook of Russia, 2007. 542.

⁷ World Population Data Sheet/Population Reference Bureau (PRB)/Population et Sociétés No 436, juillet-aout, 2007, INED.

⁸ A Türkmenisztán népességére vonatkozó becslés a 2007-es bázisét követően 5,4 millió fő. Ez eltér a FÁK statisztikai becslésétől, ami 2006. január 1-jére 6,7 millió fő. Így az előbbi becslés értéke jóval alacsonyabb. Population et Sociétés, No 436 (Zaionchkovskaya 2009).

Eurostat: http://nui.epp.eurostat.ec.europa/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en

A FÁK országok és a közép- és kelet-európai országok közötti nyitott határok több, mint tíz éves időszakának köszönhetően a szocializmus összeomlása után a volt Szovjetunió állampolgárai nagy számban vándoroltak a közép- és kelet-európai régió át Németországba és más nyugat-európai országokba, valamint Izraelbe és az USA-ba. Diaszpórákat hoztak létre Kelet- és Közép-Európa minden országában és nyugaton is számos országban. Ezek fontos vonzó tényezővé váltak a FÁK országokban élő honfitársaik számára. Ugyanakkor kínai, vietnámi és afgán diaszpórák is felbukkantak a FÁK országaiban (Tishkov et al. 2005).

Mint fentebb említettük, Oroszország a FÁK migrációs rendszerének központja és vonzásközpont a FÁK országaiban élő migránsok számára. A FÁK országaiban élő, munkavállalási célú migránsok számára az otthoni és oroszországi bérek különbsége szignifikáns motiváló tényező. Az orosz átlagbér például (2008 februárjában) 16 400 rubel (mintegy 550 USD) volt havonta, míg Moszkvában 27 000 rubel (kb. 900 USD) volt a havi fizetés, a Hanti-Manszjiszka autonóm területen 34 900 rubel (kb. 1200 USD), a Jamal-Nyenyec autonóm régióban pedig 48 500 rubel (kb. 1600 USD). Összehasonlításként Kazahsztánban a havi átlagbér 391 USD volt, Belorussziában 308 USD, Ukrajnában 244 USD, Örményországban 201 USD, Moldovában 149 USD, Azerbajdzsánban pedig 146 USD. A legrosszabb helyzetűek között Kirgizisztánban 89 USD volt, Tadzsikisztánban 49 USD, Grúziában 50 USD és Üzbegisztánban 60 USD.¹⁵

A fizetések különbségén kívül más tényezők is befolyásolják a vándorlást a FÁK migrációs rendszerében. Oroszországnak rendkívül hosszú a szárazföldi határa, befejezetlen demarkációs folyamatok (vitatott határrészek) vannak Oroszország és a FÁK országai, valamint Oroszország és a FÁK-hoz nem tartozó országok között is. (Ez a határok mentén élő helybeliek életét nehezíti meg.) A határ egyes részein a határőrizet technikailag nagyon gyenge, így a migránsok számára könnyen átjárható az orosz-kazah, az orosz-belorusz, orosz-ukrán vagy orosz-kínai határ.

A munkanélküliség magas szintje a FÁK országok többségében szintén olyan fontos tényező, amely Oroszország felé hajtja a migránsokat. Oroszországban a munkanélküliség csak a gazdaság bizonyos szektoraira jellemző, miközben vannak olyan munkavállalási lehetőségek is, amelyek nem vonzóak az ottaniak számára. Oroszország vonzereje összefügg még a közös nyelvvel és az ottani realitások, hagyományok és kultúra ismeretével is. Ugyanakkor Oroszországnak ez az előnyös helyzete megváltozhat. Oroszország, Ukrajna és Kazahsztán már verseng a munkavállalási célú migránsokért, Azerbajdzsán pedig vonzza az Oroszországból visszatérő azerieket. Tény, hogy az idegengyűlölet általánosan magas szintje és a politikai korrupció, ami Oroszországban

¹⁵ Grúzia és Üzbegisztán adatai 2005-re vonatkoznak, a többi országé 2007. márciusra (forrásuk: <http://www.cistat.com/rus>).

tapasztalható fontos taszító tényezők a migránsok számára. Ezek arra készítik őket, hogy Oroszország helyett más országokba menjenek (Mukomel 2008).

A FÁK országainak eltérő demográfiai helyzete is befolyásolja a közöttük levő migrációs áramlatokat az olcsó munkaerő iránti, Oroszországban, Ukrajnában, Belorussziában és Kazahsztánban tapasztalható igény folytán. Oroszország, Ukrajna és Belorusszia népessége csökken a migráció által csak részben kompenzált természetes fogyás miatt, miközben a közép-ázsiai országok népessége gyorsan nő a magas szintű természetes szaporodás miatt. Így a FÁK országainak demográfiai lehetőségei és igényei kiegészítik egymást, elősegítve ezen országok munkapiaci integrálódását (Zaionchkovskaya 2009).

Földrajzi helyzete – Dél- és Kelet-Ázsia túlnépesedett fejlődő országai és a fejlett európai országok között – a tranzitmigráció csatornájává teszi a FÁK-ot Ivaknyuk (2009) és Zajoncskovszkaja (2009) szerint.

A FÁK rendszere migrációs áramlatainak etnikai tényezői nem változtak az elmúlt 20 évben. Ebben az egész időszakban az Oroszországba irányuló vándorlás volt a fő tendencia, mely a FÁK országok közötti migránsok 40–70%-át jelentette.

A Szovjetunió felbomlása óta megváltozott a FÁK országok etnikai összetétele. A FÁK országok népessége aktívan keresi a rendszeren kívüli migráció lehetőségét. Orosz, ukrán és örmény etnikumúak az etnikai migráció csatornáit az USA-ba, Izraelbe és Németországba való kivándorlásra használják. Például 2007-ben az Oroszországból Izraelbe kivándorlók háromnegyede, a Németországba vándorlók 60%-a és az USA-ba költözők 50%-a volt orosz nemzetiségű (nem pl. német vagy zsidó). Ez a trend a legális migráció lehetőségeinek csökkenését jelzi a nyugati országok merev szabályai miatt (Zaionchkovskaya 2009).

A migrációs áramlatok sokszínűbbé válása

A 2000-es évek eleje óta a fő migrációs áramlatok diverzifikálódtak, új migrációs célpontok alakultak ki. A migráció egyenlege 2003 óta pozitív Ukrajna és 2005 óta Kazahsztán esetében (5. tábla). Oroszország és Belorusszia után a régió eme két országánál alakult ki még bevándorlási többlet. Említésre méltó, hogy a posztszovjet országok közül Kazahsztán az egyetlen, ahol az ország nevét adó etnikum körében nem jellemző a nyugatra vagy a FÁK tagországaiba vándorlás szándéka. Amint fentebb említettük, az országba minden szomszédos országból érkeznek migránsok.

5. A FÁK országaiból és a balti államokból Oroszországba irányuló nettó migráció nemzetiség szerint, 2003–2007, ezer fő

Net migration from CIS countries and Baltic States to Russia by ethnicity, 2003–2007 thousand people

Nemzetiség	2003	2004	2005	2006	2007
Összes	74,6	74,2	133,4	143,2	243,6
Orosz	40,5	44,9	72,5	63,3	78,0
Belorusz	-0,1	0,3	1,2	0,7	1,2
Moldovai	0,6	0,5	1,2	1,9	3,9
Ukrán	5,1	4,3	9,6	9,8	17,9
Dél-Kaukázus	6,1	3,7	8,9	16,2	41,6
Azeri	0,6	0,4	1,7	4,5	14,1
Örmény	4,8	2,9	6,6	10,8	25,8
Grúz	0,7	0,4	0,6	0,9	1,7
Közép-Ázsia	2,6	2,0	4,7	8,7	27,5
Kirgiz	0,2	0,3	1,3	2,3	7,5
Tadzsik	0,7	0,5	1,2	2,4	9,0
Türkmen	0,3	0,2	0,2	0,2	0,5
Üzbég	1,4	1,0	2,0	3,8	10,5
Kazah	-1,7	-1,9	-1,5	-1,9	-1,4
Más olyan etnikai csoportok, amelyek Oroszországban autonóm területek birtokosai, vagy amelyek hagyományosan Oroszországban élnek	10,1	8,1	13,8	16,6	25,7
Utóbbiak között:					2,0
Oszétek					2,0
Tatórok	4,8	3,3	5,6	7,5	10,5
Koreaiak	1,1	0,9	2,0	2,7	3,9
Németek	0,7	1,1	1,8	1,4	1,5
Ismeretlen etnikumúak	11,4	12,3	23,0	27,8	49,2

Forrás: Naszelényija Rossziji 2007, Szerk. A. Visnyevszkij, 15 Jezsegódnij demograficeszkij doklád. Izdatyelszkij Dom GU VESZ, Moszkva, 2009.

Kazahsztánnal ellentétben Ukrajna még mindig a FÁK országaiból az EU felé való migráció fontos kibocsátó országa. Bár a munkavállalási célú migráció fő áramlata Oroszországba irányul, a nyugatra irányuló migráció aránya is növekszik (4. táblázat). A legnagyobb ukrán diaszpórák Oroszországban, Izraelben, Németországban és az USA-ban vannak.

Ugyanakkor a hivatalos adatok nem tükrözik az Ukrajnából kiinduló, munkavállalási célú migráció valódi mértékét – az ilyen migránsokat illetően a 3 millió a legvalószínűbb szám. A 2003-as évben Ukrajna követségei szerint Oroszországban 1 millió ukrainai dolgozott, Lengyelországban 300 ezer, Olaszországban és Csehországban 200 ezer, Portugáliában 150 ezer, Spanyol-

országban 100 ezer, Törökországban 35 ezer, az USA-ban pedig 20 ezer (Malinovska 2009).

Ukrajna 2005 óta migránsok fogadó országává is vált. A Kaukázusból migráció irányult Ukrajnába: 1989-hez képest az azeri bevándorlók száma 20%-kal nőtt és elérte a 45 200 főt. A grúzaiak aránya közel másfélszeresére nőtt (342 000-re), az örményeké 1,8-szeresére (99 900-ra). Ugyanebben az időszakban a bevándorló koreaiak aránya 50%-kal nőtt (12 700-ra), a törököké 30-szorosára (8800-ra), a vietnamiaké pedig 8-szorosára (2900-ra) (Malinovska 2009).

Moldova is a fő kibocsátó országok egyike Oroszország, Ukrajna és az EU felé. A moldovai népesség gazdasági célú migrációja a '90-es évek végén kezdődött az Oroszországot 1998-ban sújtó pénzügyi válság hatására. Moldova gazdasági migránsai főként Oroszországban dolgoznak, vagy mediterrán országokban (Olaszország, Portugália, Spanyolország, Törökország, Görögország, Izrael), ahol erős a szürke vagy fekete gazdaság (Mosnuaga 2009). Moldova kettészakadt ország, mint Azerbajdzsán vagy Grúzia. Ez konfliktusokat kelt és destabilizálja a gazdaságot. Ebből az országból legalább 600 ezer munkavállalási célú migráns vesz részt a nemzetközi migrációban és legalább 100 ezer gyermek él a szülei nélkül (mivel azok más országokban dolgoznak).

A dél-kaukázusiak nemcsak Oroszországba vándorolnak, hanem – amint említettük – Ukrajnába, Belorussziába és nyugatra is. Az Oroszország és Grúzia közötti 2008-as, valamint az Azerbajdzsán és Örményország között a Karabah-hegyvidék miatti konfliktus az Európai Unióba irányuló tranzitmigrációt és menedékkérők áramlása váltotta ki. Mindhárom dél-kaukázusi ország az Oroszországba, Ukrajnába, Belorussziába és az EU-ba irányuló legális és illegális migráció forrásai.

Az örmény nemzetiségűeknek csak egyharmada él Örményországban (3 200 000 fő a 2001. évi népszámlálás szerint). Az örmények tömeges elvándorlása Azerbajdzsánból 1988–1992-ben körülbelül 360 000 embert jelentett, akiknek a többsége (264 339 fő) Örményországba ment, a többiek pedig Oroszországba, Ukrajnába, Belorussziába és nyugati országokba, így például az USA-ba és az EU-ba.

Azerbajdzsán pedig az azerieknek az Örményországgal való konfliktusa miatt a Karabah-hegyvidékről való elvándorlását tapasztalta. Körülbelül 782 000 ember (Azerbajdzsán lakosságának 10%-a) kényszerült migrációra és érkezett magába Azerbajdzsánba 1992 januárjában. Az 1988–1994 közötti időszakban 360 000 örmény, csaknem 200 000 orosz, mintegy 18 000 zsidó, 15 000 ukrán és 3000 belorusz, valamint rajtuk kívül még bizonyos számú tatár és lezgin hagyta el Azerbajdzsánt. Oroszország volt az azeri migránsok fő célországa és az is maradt. 2002-re körülbelül 1 millió azeri élt Oroszországban. Viszont az elmúlt 16 évben több, mint 44 000 azerbajdzsáni állampolgár hagyta el a köztársaságot és folyamodott hivatalosan politikai menekültstátusért, illetve vált

politikai migránssá nyugaton. A fő célország Németország (az azeri migránsok 38%-a), feleannyi (19%) megy Hollandiába, 10,5% Franciaországba, 9% Svédországba és 7% az USA-ba (Yunusov 2009).

2002-ig a Grúziából kiinduló migráció fő célpontja is Oroszország volt. De 2002-től megváltozott az irány, és a migránsok már Ukrajnába, Belorussziába és nyugatra vándoroltak Grúzia és Oroszország viszonyának azon megromlása miatt, amely katonai konfliktushoz és menekültek Oroszországba és az EU-ba áramlásához vezetett.

Közép-Ázsia is az Oroszországba irányuló migráció egyik fő kibocsátó területe, míg kevéssel ezelőtt még Kazahsztán is az volt. A Közép-Ázsiából kiinduló migráció etnikai összetétele is drámaian megváltozott: a migránsok korábban, az 1990-es években orosz nemzetiségűek voltak, most az ottani országokban őshonos nemzetiségűek (Zaionchkovskaya 2009) (5. tábla).

Úgy tűnik, hogy a FÁK rendszerének korunkbeli népességmozgásai nagyon hasonlóak a II. világháború utáni Európához, ahol a gyarmatokról érkező birodalmi polgárok, alattvalók első hullámai után nagy tömegek érkeztek Dél-Európából, Törökországból és a volt gyarmatokról.

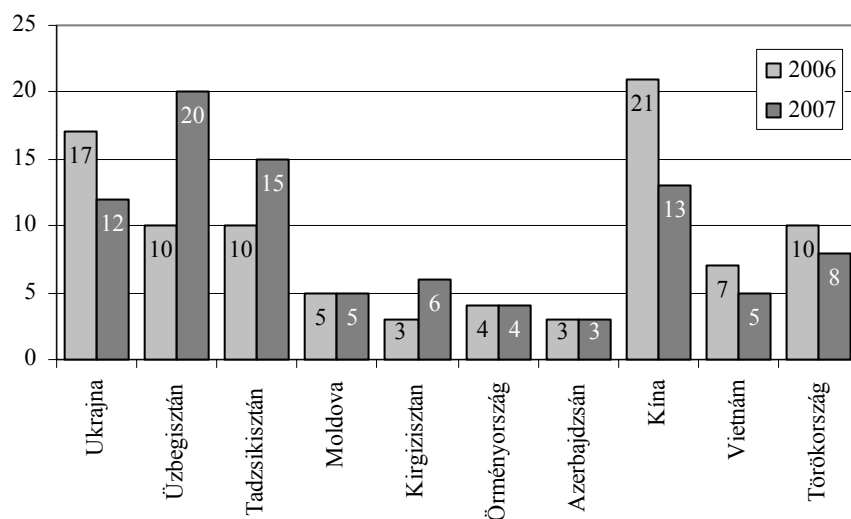
Oroszország, Kazahsztán és a FÁK más köztársaságai számára új trend a Kínával való migrációs cserekapcsolat bővülése, ami annak ellenére észlelhető, hogy a Független Államok Közössége és Kína különböző migrációs rendszerekbe tartoznak. Az egész világon diaszpórában élő kínaiak száma 35 millióra tehető. Oroszországnak, Kazahsztánnak, Kirgizisztánnak és Tadzsikisztánnak kiterjedt közös határai vannak Kínával, és a növekvő mértékű gazdasági együttműködés a Kínából való bevándorlás növekedéséhez vezet. Most 500 ezer és 1 millió közötti számban élhetnek kínaiak Oroszországban. Olyan nagy infrastrukturális projekteket jelent a fejlődés Oroszországban, Kazahsztánban, Türkmenisztánban és a FÁK más köztársaságaiban, hogy ez a kínai munkaerő fokozódó igénybevételéhez vezet ezekben az országokban (Sadovskaya 2009).

Oroszország új migrációs politikája és ennek hatásai a bevándorlásra

Orosz demográfusok zömmel egyetértenek abban, hogy – az „illegális bevándorlókra vadászás” politikájának kudarca után – a demográfiai válság hatására új migrációs politika van kialakulóban Oroszországban. Oroszország népessége gyorsan csökken: a 2002-es utolsó népszámlálás szerint 1989 óta 3,1 millióval csökkent a népesség, a világ egyik legnagyobb mértékű bevándorlásának ellenére (Zaionchkovskaya 2009). Több közgazdasági tárgyú felmérés munkaerőhiányt mutatott ki az orosz vállalatok 30%-ánál. Kazahsztán, Ukrajna és Belorusszia gazdasági fejlődése is nagyszámú munkaerőt kíván, és ezek az országok is mély demográfiai válságba kerültek. Gazdasági helyzetük javulása versengéshez vezetett bizonyos ipari központok (Ukrajnában Kijev, Odessza,

Harkov/Harkiv) között. Ez a fejlemény, valamint Kazahsztán olaj- és gázipara vonzotta a moldovai és közép-ázsiai bevándorlókat. Mindez arra készítette Oroszországot, hogy 2007. január 15-étől új migrációs politikát vezessen be (Molodikova 2007).

Azt lehet mondani, hogy az új politika támogatja a FÁK országai közötti cirkuláris, oda-vissza migrációt. E célból Oroszország és más FÁK országok egy különleges Migrációs Tanácsot hoztak létre a migráció jobb menedzselése érdekében. Az Oroszországba való nettó migráció minden FÁK ország irányából nőtt 2007–2008 között. Például 9,8 ezerről 17,8 ezerre nőtt Ukrajnát és 1,9-ről 3,9 ezerre Moldovát tekintve (Zaionchkovskaya 2009). E jelenség egy része a regisztráció folyamatával magyarázható, minthogy az újként észlelt migránsok közül sokan már Oroszországban voltak, csak felhasználták a lehetőséget, hogy legalizálják az ottlétüket (Turukanova 2009) (I. ábra).

Forrás: Turukanova E.: Monitoring of Migration policy. Results 2007 and 2008.
http://www.fms.gov.ru/about/science/science_session/detail.php?ID=27887

I. A fő kibocsátó országok részesedése az Oroszországba való összes bevándorlásból 2006–2007-ben (%)
The share of the migrants of main donor countries in the total inflow of international migrants in 2006–2007 to Russia (%)

Az orosz nemzetiségűek hazatelepülése csaknem teljesen elapadt, és még az orosz nemzetiségűek hazavonzását célzó úgynevezett Honfitárs program sem képes újraéleszteni ezt a folyamatot. De ez a helyzet a hagyományosan immobil közép-ázsiai népesség mobilizálódásával is összefügg. A nettó migrációt mutató 5. tábla jelzi, hogy az új migrációs politika kezdetével minden migrációs folyamat felerősödött, és figyelemre méltó, hogy a bevándorlás etnikai szerkezete jelentősen megváltozott. Újabbban a nem orosz nemzetiségű migránsok bevándorlása vált jellemzővé (lásd az 5. táblát).

A teljes nettó migráció csaknem megduplázódott. De míg az oroszok száma csak 20%-kal nőtt, a kaukázusi migránsok száma 3-szorosára, a közép-ázsiaiaké 3,5-szeresére. Az azeriek beáramlása több, mint 3-szorosára nőtt (Yunusov 2009), ami csak a közép-ázsiai országokéval összehasonlítható mértékű. (Bár nem ismerjük e számok mögött az új migránsok tényleges arányát a regisztrációs folyamat zavaró hatása miatt.)

Legális és illegális migráció munkavállalási céllal

2007-ig a hivatalos munkavállalási engedéllyel a FÁK országaiban dolgozó külföldi munkavállalók létszáma viszonylag alacsony volt (mintegy 1,8 millió, amiből 1,7 millió Oroszországban, 41 000 Kazahsztánban és 13 000 Ukrajnában dolgozott). A hivatalos adat főként közép-ázsiai migránsokat jelentett, és a számuk nő, mert ezen országok kormányai csökkenteni igyekeznek a fiatal népesség helyi munkapiacokra gyakorolt nyomását. A kirgiz és üzbég migránsok aránya csaknem háromszorosára, a tadzsikoké kétszeresére nőtt Oroszországban. 2007-ben ezekből az országokból érkezett a külföldi munkavállalók 41%-a, azaz 345 000 fő (5. tábla) (Zaionchkovskaya 2009).

A FÁK országaiba irányuló illegális migrációt, a legálitól eltérően, nehéz felbecsülni, de Ukrajna esetében 1,5 millió és 6 millió fő közé teszik, míg Oroszországnál szintén óriási a különbség a becsült számok között: itt 3 millió és 11 millió között vannak a becsült értékek. A migráció terén az illegális túlsúlya a legálissal szemben vagy olyan merev migrációs politikára utal, amely tisztességtelenül szűkíti az elfogadható lehetőségeket – amilyen Oroszországé volt 2007-ig –, vagy a szabályozás teljes hiányára (Zaionchkovskaya 2009).

Oroszország 2007. január 15-én bevezetett új migrációs politikája a munkapiac liberalizálását illetően legalább adott némi támpontot az illegális migránsok számával kapcsolatban, mert 2007-ben 7,5 millió migránst regisztráltak, míg a regisztrált munkavállalási célú migránsok száma 2,5 millió volt. Kazahsztán 165 000 illegális migránst legalizált, köztük 127 000 üzbég és 24 000 kirgiz állampolgárt (Molodikova 2007).

Oroszország 2007 óta folytatott új migrációs politikája megváltoztatta a helyzetet. 2007 előtt a migránsok csaknem felét (46%-át) nem regisztrálták. A

munkapiac új liberalizációja 2008-ra 15%-ra csökkentette az illegális migránsok arányát. 2007-ig csak a munkavállalási célú migránsok 15–25%-a vállalt legálisan munkát, míg 2008-ban 76%-uknak volt munkavállalási engedélye (Zaionchkovskaya 2009).

Az illegális migránsok megpróbálják elérni az EU-t, több, az EU-val határos FÁK országon áthaladva. Sokan vándorolnak például Ukrajnán keresztül. A határőrség adatai szerint 1991-ben még csak 148 embert vettek őrizetbe a hatóságok, de 1994-ben már 11 400-at. Az őrizetbe vettek száma 1999-ben volt a legmagasabb (14 600 fő). 2000 és 2005 között az EU igyekezett megváltoztatni a határőrizet helyzetét Ukrajnában. Az ország több, mint 55 millió eurót kapott az EU-tól, hogy építsen ki a határon ellenőrző pontokat és új elektronikus rendszert (Malinovska 2009). Ez magyarázza az illegális áramlás csökkenésének tendenciáját az utóbbi években. Így 1999-ben Ukrajnában 25 300 illegális migránst jeleztek, és 2000-re a szám elérte a 27 800-at. Attól kezdve a beáramlás csökkent: 2003-ban 17 400 főre, 2005-ben 14 800 főre, 2007-ben pedig 12 600 főre.

Az EU-tól érkező segítség jelentősen javította a helyzetet. 2003 és 2007 között a hatóságok 150 új határőrizeti egységet, 90 új határőrizeti pontot hoztak létre, és minden új ellenőrzőponthoz most már csak 25 kilométernyi terület tartozik. A hatékonyabb megfigyelő- és határőrrendszer és a magas szintű védelmet jelentő vízumrendszer pozitív eredményekhez vezetett. Az őrizetbe vettek száma újabban nem haladja meg az évi 4–5 ezres szintet (Malinovska 2009).

Mindazonáltal kétségtelen, hogy az illegális migránsok jó része minden határőrizeti erőfeszítés ellenére elérte a nyugati országokat. Különböző, az illegális migránsok elleni fellépés hatékonyságára vonatkozó becslések szerint 20–50%-ukat vehették őrizetbe. Minthogy az illegális migránsok jelentő része Ukrajnában marad és többször is próbálkozik a határátlépéssel, a tényleges szám nagyobb lehet, mint az őrizetbe vettek száma (Malinovska 2009).

Az illegális migránsok összetétele változott az utóbbi években, miután nőtt közöttük a FÁK országok állampolgárainak aránya. 2005-ben a határon őrizetbe vettek 50%-a volt FÁK országok állampolgára, míg 2007-re ez 56,2%-ra nőtt. Ők főként Moldova, Grúzia és Oroszország állampolgárai. Az ukrán embercsempészek mostanában szívesebben foglalkoznak a FÁK országok állampolgáiraival.

A FÁK országok migránsainak gyakran vannak rokonai vagy barátai Ukrajnában, beszélnek a nyelvet és nem probléma számukra az országon belüli utazás. Az ukrán jogszabályok szerint 90 napig tartózkodhatnak Ukrajnában, és a határon való átcempészésükért elkért ár viszonylag alacsony (1500–5000 euro a FÁK állampolgárai számára, szemben az ázsiai és afrikai országokból érkező migránsoktól elkért 10–15 ezer euróval). A FÁK országok állampolgárai azért népszerűbb ügyfelek az embercsempészek számára, mert nem olyan feltűnőek,

jól kommunikálnak, vannak barátaik vagy ismerőseik Ukrajnában és 90 napig Ukrajnában tartózkodhatnak. Valószínűleg ezen okokból növekedett az arányuk az Ukrajnán keresztül folyó illegális migrációban (Malinovska 2009).

Az illegális migránsok főként sajátos „etnikai csatornákat” használnak. Például a vietnami csatorna főként Moszkvában készített hamis iratokkal működik. A pakisztáni-indiai csatorna főszabályként Delhiben kiadott turista vízumokhoz kapcsolható. A sri lankai-bangladesi csatorna általában a vezetők segítségével a zöldhatáron való átkelést használja. Az afgán csatorna Moszkván vezet keresztül. A kínai csatornát malájok és vietnamiak működtetik, a kurd csatornát és az üzbég-tadzsik csatornát ezeknek a nemzetiségeknek az Oroszországban élő diaszpórái. A csecsen csatorna, mely 2002-től vált aktívabbá az Oroszországban élő csecsen nemzetiségűek számára, főként Ukrajna szlovákiai vagy lengyelországi határán való átkelést jelent. A moldovai csatorna Ukrajnán át húzódik, Ukrajna, Belorusszia és a balti államok útjait használva (Malinovska 2009).

A FÁK országok lakosai általában legálisan kelnek át a határon, aztán ottani tartózkodásukat meghosszabbítják az engedélyezett időszakon túlra, és a nyugati országokban élő diaszpórák segítik őket az ottani letelepedésben. Például legalizáció segítségével körülbelül 100–150 ezer moldáviai nyert el törvényes státust Olaszországban, Görögországban és Portugáliában (Mosnuaga 2009). Amennyiben illegálisan kelnek át a határon, közvetítőket vesznek igénybe (néha honfitársak, máskor a tranzitországok, vagy a célországok állampolgárai segítik őket).

Tranzitmigráció Keletről Nyugatra: a migráció kontrolljának lehetőségei

A migrációs áramlatok fontos részei a tranzitmigrációs áramlatok. Az EU határvidékét érintő tranzitmigráció kontrolljának igénye hangsúlyt kapott az Európa Tanács egy megnyilvánulásában (Council of Europe, 2002: part1), amely felhívta a figyelmet a tranzitmigrációra, és buzdította a nemzeti hatóságokat, hogy reagáljanak erre: „*a jelenleg Közép- és Kelet-Európát érintő legfeljebb migrációs jelenség a tranzitmigránsoké*”. A svéd kormány elősegítette az erre a jelenségre adható választ, amikor elindította a „Söderköpinger Folyamatot”, ezt a „Határokon Átívelő Együttműködési Folyamatot”, amelynek célja összehozni több EU-hoz tartozó és EU-n kívüli országot, utóbbiak közül Belorussziát, Moldovát és Ukrajnát (Düvell 2007, 2009).

Az EU-val szomszédos FÁK országok illegális migrációját vizsgáló, az Európai Unió által támogatott kutatás megerősítette, hogy a FÁK országok sok állampolgára kész az Európai Unióba menni, és hogy elterjedt gyakorlat a FÁK országok területét tranzitcsatornaként használni (Zaionchkovskaya 2009).

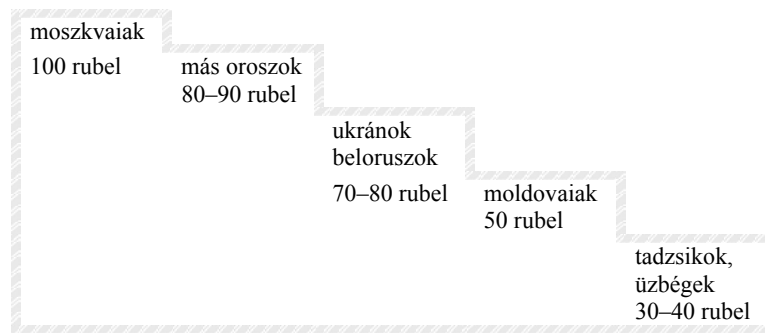
Van néhány olyan sajátossága Kelet-Európának, amelyek megkönnyítik a tranzitmigrációt (Düvell – Molodikova 2009). Ezek közül már többet tárgyaltunk, de fontos lehet egyeseket még egyszer hangsúlyozni. Az elterjedt korrupció a határok és a migráció kontrolljéért felelős intézmények körében lehetővé teszi a migránsoknak, hogy többször is megpróbálják az EU-ba való átjutást és növeli a sikeres határátlépésük esélyét.

Korábbi történelmi kapcsolatok, mint például ottani – ukrainai – egyetemen vagy katonai akadémián végzett tanulmányok, vagy olyan emberek, akik korábban legálisan munkát vállaltak abban az országban, vonzó tényezőkként játszanak szerepet az Ukrajnába irányuló migrációt illetően.

Vannak ismeretek arról, hogy a FÁK nyugati határai felé, azon túl az EU-ba irányuló többlépcsős tranzitmigráció folyik Oroszországon keresztül. Tadzsikisztán, Kirgizisztán és Kazahsztán gyengén őrzött határai lehetőséget adnak az ázsiai nem FÁK országokból indulóknak az EU határvidékének elérésére. Például Afganisztánnak Tadzsikisztánnal határos vidékén tadzsik nemzetiségűek élnek, így onnan nem nehéz átmenni Tadzsikisztánba és ott tadzsik útlevelet vásárolni, amivel aztán már Oroszországba lehet érkezni.

Idegengyűlő beállítódás mint a nyugatra való továbbvándorlás hatótényezője

Az idegengyűlölet megnövekedése Oroszországban és Ukrajnában hozzájárul a migránsok és menekültek félelmeihez, és arra készíti őket, hogy elhagyják a FÁK országokat. Bár Oroszországnak, Ukrajnának és Moldovának törvényi rendelkezései vannak a rasszizmus ellen, ezen országok Helsinki Bizottságai azt állították, hogy a rendőri erők rendszeresen törvénytörő módon vesznek őrizetbe színesbőrűeket (Malinovska 2009). A migránsoknak kifizetett, egy munkaóra jutó munkabérek szintje is összefügg nemzetiségi hovatartozásukkal (II. ábra) és származási országukkal.

Forrás: Turukanova E.: Monitoring of Migration policy. Results 2007 and 2008.
http://www.fms.gov.ru/about/science/science_session/detail.php?ID=27887

II. A munkavállalási célú migránsok egy munkaóra jutó bérei etnikai háttér szerint
Wages of economic migrants by ethnic background

Az orosz és ukrán társadalmakban jellemző a rendkívül negatív beállódás a migránsokkal szemben, annak ellenére, hogy a migránsok munkavállalása elterjedt jelenséggé kezd válni az oroszok hétköznapi életében. Ettől függetlenül növekszik az idegengyűlölet, amelyet bizonyos politikai erők keltenek. Például a népesség 61%-a hiszi, hogy a migránsok növelik a terrorizmus valószínűségét, és 47% hiszi, hogy növelik a bűnözés arányát és veszélyt jelentenek a lakosság számára. Ugyanakkor a lakoságnak számos, főként szegényebb csoportja vesz igénybe migránsok által nyújtott szolgáltatásokat (Turukanova 2007).

A gazdasági célú migránsoknak mintegy 15%-a említette, hogy csak egész gyengén tudnak oroszul, és 20–40% válaszolta, hogy nem beszélnek teljesen jól az orosz nyelvet (Turukanova 2009). Moszkvai iskolákból származó jelentések szerint a 2006–2007-es tanévről a 2007–2008-asra 2,5%-ra nőtt a gazdasági célú migránsok családjából származó gyermekek aránya. A gazdasági migránsok gyermekei közül mintegy 26 000 nem képes megfelelően megérteni az iskolai utasításokat. A moszkvai önkormányzatnak egy különleges egyéves „Orosz mint idegen nyelv” programot kellett létrehoznia egy orosz nyelvet oktató iskola keretében (Malinovska 2009).

Gazdasági válság vagy visszajátszási stratégia: „Minden második migráns menjen haza”

A gazdasági világválság új kihívásokat hozott létre a migrációs politika és a nemzet biztonsága szempontjából. Megnövelte a munkanélküliség szintjét, ami által megnőtt a befogadó országok népességének érzékenysége a migránsok munkapiaci jelenlétét illetően. A migránsok arra vonatkozó döntése, hogy ott maradjanak vagy hazatérjenek, nem nyilvánvaló abban az esetben, ha elveszítik az állásukat.

A válság megnövelte a befogadó országok aggodalmát azon munkavállaló migránsok sorsát illetően, akik elveszítik az állásukat, és ezért ezeket hazatérésre kényszerítették. 2009 februárjában a Cseh Köztársaság még ingyenes repülőjegyet és fejenként 500 eurót is felajánlott azon külföldi munkavállalóknak, akik állásuk elvesztése után önként hazatérnek. Márciusban lengyel szakszervezetek kérték bizonyos külföldi munkavállalókra vonatkozó korlátozások életbe léptetését. Oroszország 2009 folyamán megfelezte a gazdasági célú migránsokra vonatkozó kvótát, és még ugyanabban a hónapban szigorította a gazdasági célú munkavállalás szabályait.

Az olcsó munkaerő kereslete megnő a gazdasági válság időszakában, így csökken a bérköltség. Bizonyos kutatóknak egy 2003-as felmérésen alapuló véleménye szerint a migráns ukrán nők nem akarnak életük végéig külföldön maradni (Montefusco 2008). Mihajlo Petrunyák, a Spanyolországi Ukránok Egyesületének elnöke viszont nemrég kijelentette, hogy „az ukránok lesznek az utolsók, akik elhagyják Európát”.¹⁶ Az IOM Moldova egy sajtójelentésben nem számolt be különösebb hazaáramlásról (Notes 26 May 2009), és azt írta, hogy a gazdasági válság nem váltotta ki moldovaiak tömeges hazaáramlását. Ugyanakkor egy moldovai felmérésből más számok adódtak. A gondozási szolgálatok – bölcsőde, idősgondozás – azon kevés területek egyike, amelyeket nem érint a válság az ilyen szolgálatoknak a jellege miatt.

Oroszországban a 2008. november-decemberi válság hatására körülbelül 80 000 munkavállalási célú migráns veszítette el az állását, főként az építőiparban. A migráció kontrolljának 2009. január-februári erősödése hatására 40%-kal nőtt a jogszabálysértések száma 2007. hasonló időszakához képest, az illegális migránsok száma pedig kétszer annyi, 546 000 fő volt (a 4100 főt érintő hivatalos kitoloncoláson felül). Az FMS¹⁷ vizsgálatok 853 millió rubelnyi munkaügyi bírsághoz vezettek¹⁸ (illegális migránsok foglalkoztatása miatt). Putyin miniszterelnök azon hivatalos kijelentését, hogy válság idején a munkavállalási célú migránsok 50%-ának haza kell térnie, a radikális orosz pártok

¹⁶ Despite economic crisis Ukrainians keep working. 23 April, 20:27 Oksana Faryna, Kyiv Post Staff Wr abroad <http://www.kyivpost.com/nation/40161>

¹⁷ Föderációs Migrációs Szolgálat (angolul Federal Migration Service – FMS).

¹⁸ Vlast – 2009. – 9 February 2009. www.vlast.ru/09.02.09

mint akcióik számára adott útmutatót fogadták, a radikális ifjúság új mozgalmi pedig megteremtették a „Minden második migráns menjen haza” szlogenjét. Még korai lenne értékelni a válság fejleményeit, de az oroszországi idegengyűlölő beállítódás nem támogatja a bevándorlást¹⁹.

A biztonság kérdése is kapcsolódik az EU szomszédságában levő helyzet stabilitásához. Az elmúlt években Ukrajnában és Moldovában is bizonytalanságok és konfliktusok jelentkeztek (a narancsos forradalom és a gázügyi konfliktus Ukrajnában, Transznisztria 1992 óta megoldatlan helyzete és a 2009 tavaszi chisinaui zavargások Moldovában). Ha ezen országokban romlik a gazdasági helyzet, az a legális és illegális migránsok számának növekedéséhez vezethet, ha pedig zavargás, politikai válsághelyzet alakul ki, akkor menedékkérők vándorolhatnak a szomszédos EU országokba.

Következtetések

A két európai migrációs rendszer elemzése alátámasztotta azt az elgondolást, hogy az EU és a FÁK migrációs rendszerei között jelentős kölcsönös kapcsolatok vannak. A korlátozó migrációs politika sem az EU-ban, sem Oroszországban nem segítette az illegális migráció megszüntetését, csak növelte az illegális migránsok számát és az Oroszországból az EU-ba tartó migráció folyamatait új „folyosókra” terelte.

Oroszország folytonosan fontos szerepet játszik a volt szovjet államok migrációs rendszerének alakításában. A migrációs folyamatok Oroszország felé irányulása, főleg a gazdasági migrációé nagyon fontos tényező egyes FÁK országok migrációjában, és stabilitást ad ezeknek a köztársaságoknak egyrészt a vendégmunkások hazautalt pénzén keresztül, másrészt a gazdasági és demográfiai nyomás enyhítésével. Oroszország migrációs politikája részben ezért befolyásolja olyan erősen ezeket az országokat.

A gazdaság és a demográfia kényszerítő erejű törvényszerűségekkel hatnak. Az európai országoknak szükségük van a munkavállalási célú migrációra, a migránsoknak pedig munkára van szükségük a megélhetésükhöz. Egyetlen cél van, aminek érdekében a helyzet kezelendő, ez pedig a cirkuláris, oda-vissza migráció rendszerének kialakítása; a csupán korlátozó intézkedések nem segítenek.

Mostanában a FÁK országok a migrációs folyamatok új fázisához értek, amit nagyrészt az aktív népesség Oroszországban, Ukrajnában, Belorussziában (és a közeljövőben már Kazahsztánban is) tapasztalható csökkenése határoz meg. Ez a helyzet arra készíti őket, hogy liberalizálják, megnyissák munkapia-

¹⁹ Gritsuk M., Smoliakova T.: Gastarbaiter ne konkyrent „Rossiiskaya Gazeta”, <http://www.rg.ru/2008/11/07/ezrabotnie.html>

cukat a külföldiek számára; 2007-ben Oroszország és Kazahsztán már az illegális migráció legalizálására is tett lépéseket (Zaionchkovskaya 2009).

A legnagyobb munkavállalási célú bevándorlás Oroszországba várható, és a nyugati országokba irányuló eurázsiai tranzitmigráció is növekedni fog. Ennek első bizonyítéka a FÁK országok állampolgárainak megjelenése és arányuk növekedése a nyugatra irányuló illegális tranzitmigrációban, amint az Ukrajnában nyilvánvalóan tapasztalható (Zaionchkovskaya 2009).

Várható, hogy a FÁK országok népességéből egyes orosz, ukrán, belorusz és moldovai állampolgárok fokról fokra egyre nagyobb számban nyugatra vándorolnak, hogy kihasználják a Közép- és Nyugat-Európa munkapiacain adódó lehetőségeket.

Az Oroszország, Ukrajna, Belorusszia és Kazahsztán munkapiacain adódó, a demográfiai válság által előálló kihasználatlan lehetőségeket pedig közép-ázsiai migránsok fogják kihasználni, akik már jelenleg is gyorsan reagálnak ezekre a lehetőségekre. Több szakértő véleménye az, hogy a közép-ázsiai munkaerő-kínálat nem elegendő Oroszország, Ukrajna, Belorusszia és Kazahsztán munkaerőigényének kielégítésére, így az európai FÁK országok és Kazahsztán felé irányuló migráció kibocsátó országai között Kína és más ázsiai országok is megjelenhetnek. Ez a folyamat bizonyára növeli majd ezekben az országokban az etnikai sokszínűséget, és ugyanígy a tranzitmigrációt is.

Oroszország liberalizációs programja igazán sikeres volt a migránsok legalizálásában és a migránsoktól beszedett adókat illetően. De a gazdasági válság miatti aggodalom leronthatja ezt a sikert, olyan kijelentések révén, hogy minden második migránsnak haza kellene mennie, és egy olyan kvótarendszer bevezetésével, ami nem működik.

Az elmúlt évtized migrációs folyamatai során Ukrajna, Belorusszia, Moldova és Grúzia migránsai lassan Európa nyugati fele irányába orientálódtak, míg a közép-ázsiai migránsokat még mindig nagyon vonzza az orosz munkapiac, és közülük sokan Oroszországban akarnak letelepedni. Egyes felmérések szerint az elmúlt öt évnek az EU keleti határvidékére irányuló migrációjában többen vettek részt a FÁK országaiból, mint más ázsiai és afrikai országokból. A lehetőség, hogy egy vízummentes övezetben tartózkodhatnak és lakhatnak, arra motiválja a FÁK országok migránsait, hogy áthatoljanak a határvidéken és igyekezzenek átkelni a határon (Malinovska 2009).

A migráció hatékonyabb kontrolljának a nemzetközi migrációs folyamatok jobb ismeretén kell alapulnia, tekintetbe véve a migrációs rendszerek és munkapiacok hierarchiáját. Ha a migráció hatótényezőit, trendjeit, mértékét világosabban látják, akkor az közös migrációs politika kialakításának alapja lehet a kulcsszereplők (az EU és Oroszország) számára.

Tárkányi Ákos fordítása

IRODALOM

- Billibar, E. (2004): November 10. Europe as Borderland. The Alexandr von Humboldt Lecture in Human Geography at University of Nijmegen, in H. van Henk, *The War against Unwanted Immigrants: EU's border Machine* in A.G. AyAta (ed.) (2008), *Challenges of Global Migration*.
- Browning, Ch.S. – J. Pertti (2008): “Geostrategies of the European Neighbourhood Policy”, *European Journal of International Relations* 14. 519–551.
- Christiansen, T. – K.E. Jorgensen (2000): “Transnational. Governance ‘above’ and ‘below’ the state: The changing nature of border in the new Europe”, *Regional and Federal Studies*, 10/2. 62–77.
- Düvell, F. (2007): Central and East European Migration, Country Report I: Ukraine – Europe’s Mexico?” *COMPAS. Oxford*. <http://www.compas.ox.ac.uk>
- Düvell, F. (2009): Transit Migration in Europe: Overview, In Düvell, F. – I. Molodikova (eds.), *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation*. University Press. Moscow.
- Düvell Franck – Molodikova Irina (2009): Introduction. In Düvell, F. – Molodikova, I. (eds): *Transit migration: migration patterns and regulations*. University Press. Moscow.
- European Commission (2007): EC-ENPI *Eastern Regional Strategy Paper 2007–2013*. <http://soderkoping.org.ua/page16693.html>
- Eurostat
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>
- Fawcett, J. – F. Arnold (1987) “Explanation Diversity: Asia and Pacific Immigration Systems.” In Fawcett, J. – B. Carino (eds.), *Pacific Bridges: The New Immigration from Asia and the Pacific Islands*. Center for Migration Studies. New York.
- FMS (Federal Migration Service of Russia) (2009): *Federal Migration Service of Russia: Report for 2008*, Moscow: FMS.
- Gurak, D, T. – Fe. Caces (1992): “Migration networks and the shaping Migration systems.” In Kriz M. – Lim L.L. – H. Zlotnick (eds.), *International Migration Systems: A Global Approach*, 150–176. Claredon Press. Oxford.
- Ivakhnyuk, I. (2009): *Eurasian migration system - theory and practice*. MAKS Press. Moscow.
- Lahav, G. – V. Guiraudon (2000): “Comparative Perspectives on Border Control: Away from the Border and Outside the State.” In Andreas, P. – T. Snyder (eds.), *The Wall Around the West: State borders and immigration controls in North America and Europe*, 55–77. Rowman and Littlefield. Oxford.
- Malinovska, O. (2009): “Transit Illegal Migration: Ukraine.” In Düvell, F. – I. Molodikova (eds.), *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation*. University Press. Moscow.
- Massey, D. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – E. Taylor (1993): “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, 19/3. 431–466.
- Massey, D. – Arango J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – E. Taylor (1998): *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford University Press. Oxford.

- Melegh, A. (2001) : Mondialisation, nationalisme et petit Imperialisme. *La Nouvelle Alternative*, 16/55. 130–142.
- Melegh, A. (2002): Globalization, Nationalism and Petit Imperialism. *Romanian Politics and Society*, 2/1. 115–129.
- Molodikova I. (2007): “Transformation of Migration Patterns in Post –Soviet Space: Russian New Migration Policy of “Open Doors” and its effect on European Migration Flows”. *Review of Sociology*, 132. 57–76.
- Molodikova I. (2009): “Does Hungary Play a Buffer Zone between East and West?” In Duvell, F. – I. Molodikova (eds.), *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation*. University Press. Moscow.
- Molodikova, I. – F. Düvell (2009): “Introduction” In Duvell, F. – I. Molodikova (eds.), *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation with Franck Düvell*. University Press. Moscow.
- Montefusco, C. (2008): “Ukrainian Migration to Italy”, *Strategies Journal of Immigrant & Refugees Studies*, 6/3. 344–355.
- Mosnuaga, V. (2007): “Regulation of labor migration in Republic of Moldova: main stages and peculiarities”, *Moldoscopia (Probleme de analiza politica)* (Chisinau, Moldova), 1(XXXVI).
- Mosnuaga, V. (2009): “Irregular Transit Migration Moldova citizens in EU countries: current situation and ways of minimization of illegality” In Duvell, F. – I. Molodikova (eds.), *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation*. University Press. Moscow.
- Mukomel, V. (2005): *Migration Policy of Russia (Post-Soviet Context)*. ISRA. Moscow.
- Mukomel V. (2008): The new migratory policy of Russia: ideology costs. *Moldoscopia (probleme de analiza politica)*, Nr 3 (XLII), 2008, 93–111, <http://www.usm.md/start.aspx?textC=16&textCom=204>
- Pratt, S. (2009): Presentation ‘Managing Migration in the European Union’. IMISCOE Intensive Training Course, Moscow, 20–24 April 2009.
- Sadovskaya E. (2009): “Chinese transit on Post–Soviet space: Russia, Kazakhstan and after further” In Duvell, F. – I. Molodikova (eds.), *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation*. University Press. Moscow.
- Tishkov, V. – Zaionchkovskaya, Z. – Vitkovskaya, G. (2005): “Migration in the Countries of Former USSR. Regional Report for the Global Commission on International Migration (GCIM)”, *Working paper, Regional Hearing on Europe*, Budapest, December 2005.
- Turukanova. E. (2007): “Migration and Re-structurezation at Russian Labor Market.” In Zh. Zaionchkovskaya – I. Molodikova – V. Mukomel (eds.), *Methodology and Methods of Migration Process Research*. (Moscow: CMS –Adamant, 2007), 96–114.
- Turukanova, E. (2009): Monitoring of Migration policy. Results 2007 and 2008 Presentation in FMS. http://www.fms.gov.ru/about/science/science_session/detail.php?ID=27887. Retrieved 20.05.2009
- Yunusov (2009): “Migration Trends and processes in Post-Soviet Azerbaijan” In Molodikova, I. – F. Düvell (2009): *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation*. University Press. Moscow.

- Zaionchkovskaya Zh. (2007): "Why Russia needs the immigration policy?" In Zaionchkovskaya, Zh – Molodikova, I. – Mukomel, V. (eds.), *Methodology and Methods of Migration Process Research*. CMS – Adamant. Moscow. 114–142.
- Zaionchkovskaya Zh. (2009): Transit migration in the CIS countries: comparative prospects The general review of a situation in the Commonwealth of Independent States. In Molodikova, I. – Düvell, F. (2009): *Transit Migration and Transit Countries: Policy and regulation*. University Press. Moscow.
- Zlotnik, H. (1992): "Empirical identification of international migration systems" In Kritz, M. – Lean, L. – H. Zlotnik, H. (eds.), *International Migration Systems. A Global Approach*. Clarendon Press. Oxford.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Területi összehasonlítás
Migrációs politika

**PATTERNS OF EAST TO WEST MIGRATION IN THE CONTEXT OF
EUROPEAN MIGRATION SYSTEMS:
POSSIBILITIES AND LIMITS OF MIGRATION CONTROL²⁰**

Abstract

The analysis of the two regional migration systems in Europe supported the idea of significant interconnections between the EU and the CIS migration systems. Restrictive migration policy as in the EU and in Russia does not help to eliminate illegal migration but has produced only more illegal migrants and reoriented illegal migration flows through some new migration 'corridors' from Russia to the EU.

Russia continuously plays an important role in shaping the migration system of the former Soviet countries. The gravitation of migration flows towards Russia, especially economic migration, is a very important factor for migration in some CIS countries and gives stability to these republics through remittances and easing some of the economic and demographic pressures. This is one of the reasons why the migration policy of Russia affects these countries so strongly.

Economics and demography dictate their own rules. Economic migration is needed by European countries and migrants need to get jobs to survive. The only reason to manage the situation is to find a mechanism for circulating migration; purely restrictive measures do not help.

Now the CIS countries have approached a new stage in the development of migration processes which is determined to a large extent by the natural decrease of

²⁰ Demográfia, 2008. Vol. 51. No. 5. English Edition, 5–35.

the active population in Russia, Ukraine, Belarus and (in the near future) Kazakhstan. This situation pushes them towards liberalising their labour market for foreigners, and in 2007 Russia and Kazakhstan already took some steps in the direction of legalising illegal migrants (Zaionchkovskaya 2009).

The greatest labour inflow is expected in Russia, and the Asian-European transit to Western countries will also increase. The first evidence of that is the appearance and rise of share in illegal transit of the nationals of CIS countries in a western direction, which is clearly observed in Ukraine (Zaionchkovskaya 2009).

We should expect a gradual multistage shift to the West of some Russian, Ukrainian, Belorussian and Moldavian citizens in the population of CIS countries to fill the niches formed in the labour markets in Central and Western Europe.

The niches in the labour markets of Russia, Ukraine and Belorussia and Kazakhstan created by a demographic crisis, will be filled by migrants from Central Asian countries, who already promptly react to opportunities. Many experts argue that the Central Asian labour force is insufficient to satisfy the needs of Russia, Ukraine, Kazakhstan and Belarus, which means that China and some other Asian countries may appear as possible sending countries for European CIS countries and Kazakhstan. This process definitely will increase the ethnic diversity in these countries and transit migration as well.

The liberalization program in Russia has shown real successes in the legalization of migrants and taxes collected from migrants. Evidence of the program's success is the fact that 7.5 million former illegal migrants have legalised themselves, which will improve the economic situation in Russia. But the fears of economic crisis can destroy this success, because of some declarations that every second migrants should go home and introducing a quota system, which does not work.

The migration flows in the last ten years have slowly reoriented migrants toward Western Europe in the case of Ukraine, Belorussia, Moldova and Georgia, while migrants from Central Asian republics still have great interest in the Russian labour market, and many of them want to resettle to Russia. According to some surveys, the transit migration to the Eastern borderland of the EU has involved more migrants from CIS countries in the last five years than from other Asian and African countries. The favourable opportunities to stay and live in a visa free area allow the transit migrants of CIS countries to penetrate the borderland regions and to try to cross the borders (Malinovska 2009).

Effective migration control has to be based on a better knowledge of international migration flows in the context of the hierarchies of migration systems and labour markets. An understanding of the dynamics, scale and trends of migration processes in these systems provides the basis for the core actors (in our case the EU and Russia) to develop a common migration policy.